

PTE Művészeti Kar Doktori Iskola

HANGFESTŐ PARTITA
HEINRICH BIBER – NAGY IVETT:
SONATA REPRESENTATIVA

NAGY IVETT

2022

Hangfestő partita

Heinrich Biber - Nagy Ivett: Sonata representativa

Bevezetés

Heinrich Ignaz Franz von Biber: *Sonata representativa* című kamarazenei művéből készült szóló hegedű átíratom a *Hangfestő partita* címet kapta. Partitának azért nevezhető, mert a szvit műfajába sorolható. A szvit állandó tételei közül – Allemande, Courante, Sarabanda, Gigue – a Sarabande kivételével mindegyiket megtalálhatjuk benne. A hangfestő jelzõt pedig azért kapta, mert a tánctételeken túl állathangokat utánzó tételekkel találkozhatunk a műben. Biber az eredeti címben a *representativa* – megjelenítés – szóval tesz utalást erre. A szvit műfajával az is összeegyeztethető, hogy a tánctételek és az állathangokat utánzó tételek párokba rendezhetőek, bár ez a kombináció igen különleges, mégis követi a lassú-gyors táncpárok mintáját.

A kutatásom során példák segítségével nevesítem meg a szvit tételeit, majd a hangfestő tételek keletkezésének hátterét tárom fel. Bemutatom a madárhangokat illusztráló tételeket, végül az átírat elkészítésének szempontjait fejtem ki.

A szvit tételek

Biber műve 1669-ben íródott hegedűre és continuo-ra. Az 1. ábrán az eredeti alkotás párokba rendezett tételeinek felsorolása látható, zárójelben pedig az ütemmutatókat tüntettem fel. Szembetűnő, hogy Biber több tételt nem látott el címmel.

Heinrich Biber: Sonata representativa hegedű + continuo (1669)

• Allegro: „cím nélkül” (2/2)	–	„cím nélkül” (6/4)
• Nachtigal (2/2)	–	„cím nélkül” (12/8)
• Cucu (3/2)	–	„cím nélkül” (3/2)
• Frosch (2/2)	–	Adagio (2/2)
• Die Henne und Der Hahn (2/2)	–	Presto (2/2)
• Die Wachtel (2/2)	–	„cím nélkül” (2/2)
• Die Katz (2/2)	–	Musketier Marsch (2/2)
• Allemande (2/2)		

1. ábra, Biber, Sonata representativa, a tételek felsorolása

A kutatásom elsődleges célkitűzése ezeknek a tételeknek a besorolása volt. A 2. ábrán pirossal jelölve már az általam elnevezett tételcímeket szemléltetem. A kutatás elején már egyértelmű volt számomra, hogy a cím nélküli tételek a szvit tételek közé lesznek sorolhatóak, ezért a műfaj nagy mesterének Johann Sebastian Bach műveinek tanulmányozásába kezdtem. Foglalkoztam a szólóhegedűre írt *Partiták*, az *Angol és Francia szvitek*, a billentyűs *Partiták*, és az *Ouverture* hangfelvételeivel és kottáival.¹ Megvizsgáltam és összegyűjtöttem a különböző tánc tételek jellegzetességeit, ami alapján végül eljutottam az egyes tételek megnevezéséig. Két tétel felfedezését mutatom be a következőkben példákkal illusztrálva.

Nagy Ivett: For solo violin (2022)

• Ouverture (2/2)	–	Courante (3/4 - 6/4)
• Nachtigal (2/2)	–	Gigue (6/8 - 12/8)
• Cucu (3/2)	–	Double (3/2)
• Frosch (2/2)	–	Adagio (2/2)
• Die Henne und Der Hahn (2/2)	–	Presto (2/2)
• Die Wachtel (2/2)	–	Adagio (2/2)
• Die Katz (2/2)	–	Musketier Marsch (2/2)
• Allemande (2/2)		

2. ábra, Heinrich Biber-Nagy Ivett: Sonata representativa for violin solo (2022), a megnevezett tételek

Ouverture

Az Ouverture a partiták bevezető tétele, a páros lüktetés és a pontozott ritmusok alkalmazása a fő jellemvonása. Bach művei közül kiemeltem a *Francia nyitány* Ouverture részletét és a 4. *Partita* indítását (3. ábra).² Ugyanezen az ábrán fölül pedig az általam Ouverture címmel ellátott Biber tétel kezdő ütemei láthatóak. Ezeket a részleteket összevetve megállapíthatjuk, hogy a főbb jellemvonások megjelenésén túl a karaktereik és a hangvételük is hasonló, ezért illettem a Biber darab nyitótételét *Ouverture* címmel.

¹ Johann Sebastian Bach: *Hegedűszonáták és partiták*, BWV 1001-1006; *Angol szvitek*, BWV 806-811; *Francia szvitek*, BWV 812-817; *Partiták billentyűs hangszerre*, BWV 825-830; *Francia nyitány*, BWV 831.

² Johann Sebastian Bach: *Francia nyitány*, *Ouverture*, BWV 831; *4. Partita*, *Ouverture*, BWV 828.

Biber:
Sonata
representativa

Ouverture

Francia nyitány
BWV 831
Ouverture

Partita 4
BWV 828
Ouverture

3. ábra, Ouverture tételek részletei

Gigue

A Gigue tételek általában gyors, élénk mozgásúak, az ütemmutatójuk jellemzően 6/8. Bach művei közül a 4. ábrán az *I. Angol szvit* részletét és a szólóhegedűre írt partiták közül a *III. Partita* részletét emeltem ki a vizsgálathoz.³ Az ötödik ábrán pedig az általam Gigue címmel elnevezett Biber tétel részlete látható. Csupán a kottakép alapján is szembeötlő – az élénk tizenhatodos mozgások által – hasonló zenei anyag, ám a Biber tétel 12/8-os ütemmutatóját megnézve kétség merült fel bennem. Az bátran kijelenthető, hogy ez egy Gigue tétel, de az ütemmutató tekintetében a szekvenciák menete a 6/8-os értelmezést támasztja inkább alá.

Angol szvit I
BWV 806
Gigue

Partita III
BWV 1006
Gigue

4. ábra, Gigue tételek részlete

³ Johann Sebastian Bach: *I. Angol szvit*, *Gigue*, BWV 806; *III. Partita szólóhegedűre*, *Gigue*, BWV 1006.

Biber: Sonata representativa *Gigue* (12/8 - 6/8?)

5. ábra, Biber általam Gigue- nek nevezett tételének részlete

A hangfestő tételek keletkezésének háttére

Athanasius Kircher *Musurgia Universalis* című zenei enciklopédiáját az egész 17. század legmeghatározóbb zeneelméleti írásának tartották.⁴ Az első fejezet vizsgálja az ember és az állatok hallásának fizikai mechanizmusát, valamint azt, hogy hogyan keletkeznek a zenei hangok. Kircher a 30. oldalon egy külön fejezetet szentel a madárhangoknak, melyben lekotazza a madarak énekét (6. ábra).

2011-ben ugyanez a kép köszön vissza Charles E. Brewer a 17. század hangszeres zeneszerzőiről írt könyvének borítóján.⁵ Brewer könyvének a 113. oldalán elkészíti a *Musurgia Universalis*-ban leírt madárhangok és a Biber által lekotázott dallamok összehasonlító táblázatát (7. ábra). Még mielőtt nem volt tudomásom ennek a könyvnek és a táblázatnak a létezéséről, én is elkészítettem diákon az összehasonlítást, és igen meglepő volt a zenei anyag hasonlósága. Brewer munkája megerősítette a feltételezésemet, mely szerint Biber egy az egyben a *Musurgia Universalis*-ból másolta ki a madarak énekének alapmotívumait, amiket továbbfejlesztett és meghangszerelt.

⁴ Athanasius Kircher egy német származású jezsuita polihisztor volt. Két kötetes zenei enciklopédiája 1650-ben Rómában jelent meg *Musurgia Universalis* címmel. Az ajánlása Habsburg Lipót Vilmos főhercegnek szól.

⁵ Charles E. Brewer: *The Instrumental Music of Schmelzer, Biber, Muffat and their Contemporaries*. (Burlington: Ashgate Pub Co, 2011.) 113.

6. ábra, Athanasius Kircher, *Musurgia Universalis*, 30. oldal

7. ábra, Charles E. Brewer, *The Instrumental Music of Schmelzer, Biber, Muffat and their Contemporaries*, 113. oldal

A madárhangokat illusztráló tételek

A *fülemüle* énekének kezdő ütemei láthatóak a 7. ábra első sorában, legfelül a *Musurgia Universalis* kottaképe, alatta a Biber által komponált zene. A kezdő dallam teljes mértékben azonos. A fülemüle éneke több soros a *Musurgia Universalis*-ban (lásd a 6. ábrán), mely dallamfordulatokat Biber szintén felhasznált a tétel során, de ezeket már nem egy az egyben felismerhető módon, hanem saját tematikáján belül tette.

A *kakukk* tételében a *Musurgia Universalis*-ban leírt téma egy továbbfejlesztett változatban hallható, az eredeti megszólalást a csembaló szólam idézi fel. A tétel vizsgálatakor egy különös párhuzamra bukkantam. Heinrich Schmelzer szintén 1669-ben írt egy *Kakukk szonátát*,⁶ melynek 69-75. ütemei – a hangnemtől és az előjegyzéstől eltekintve – teljesen azonosak a Biber által használt kezdő ütemek formuláival. Biberről feltételezték, hogy Schmelzer tanítványa volt, Brewer azonban a fent említett könyvében ennél sokkal messzebbre megy, ő egyenesen azt kérdőjelezi meg, hogy a *Sonata Representativa* valóban Biber műve volt-e. Erre a kijelentésére azonban Robert G. Rawson 2012-es könyvkritikájában elutasító választ kap.⁷ Visszatérve a *Kakukk* zenei oldalához, Biber a tétel motívumát gazdag szekvenciákkal bontja ki és fejleszti tovább.

A *tyúk és a kakas* témáját – akárcsak a *fülemüle* esetében – a *Musurgia Universalis*-ban leírtakkal megegyező módon hallhatjuk a Biber darabban, azonban itt a két szereplő meghangszerelt párbeszédet folytat egymással.

Az utolsó madárhang a *fürj* dallama. Ennek a motívuma is teljesen megegyezik *Musurgia Universalis*-ban leírtakkal, azonban Biber egy korálszerű harmónia menetet komponál, melyben a fürj motívumát válaszólgatásként alkalmazza.

Az átírat

Az átírat elkészítésére a szolórepertoár megújításának a lehetősége sarkalt, mivel egy idő után a hegedűre komponált szolóirodalom köre bezárul. Biber műve nagyon magával ragadott, hiszen korának szelleméből magasan kiemelkedik. Foglalkoztatott a gondolat – Biber: *Passacaglia* című művét is játszva – , hogy vajon a *Sonata representativa* zenei anyaga alkalmas lenne-e arra, hogy kíséret nélküli darabként, önállóan szólaljon meg. Sok hatásvadász

⁶ Johann Heinrich Schmelzer: *Violin Sonata in A minor „Cu-Cu”*.

⁷ Robert G. Rawson: „The Instrumental Music of Schmelzer, Biber, Muffat and Their Contemporaries.” *Fontes Artis Musicae* Vol. 59, No.2. (2012. április)
[The Instrumental Music of Schmelzer, Biber, Muffat and Their Contemporaries. - Free Online Library \(thefreelibrary.com\)](http://thefreelibrary.com)

felvételt meghallgatva azt a következtetést vontam le, hogy a célom egy olyan szólóátírat elkészítése, melyben a hegedűt reprezentáló hang minősége elsődleges szempont lesz. Fontos volt az is, hogy ne keltsen hiányérzetet az egy hangszerre való átdolgozás, és olyan hangzás legyen, amelyben jól felismerhetőek az állathangok is.

A legtöbb esetben a csembaló szólam harmóniának beillesztése volt a feladat, oly módon, hogy az a hegedűn is megszólaltatható legyen. Ez a gyors részeknél különösen is kihívást jelentett.

A *Muskétás indulója* című tétel egyszerre tartalmaz olyan szólóanyagot és ritmikai kíséretet, ami azt indokolta, hogy itt a mű szerkezetén is változtatni kellett. A 8. ábrán láthatóan – rövidítések alkalmazásával – válaszolható jelleggel kerültek egymás mellé ezek az elemek.

The image displays a musical score for 'Muskétier Marsch' by Heinrich Biber, comparing the original manuscript (left) with a revised version (right). The score is written for violin and basso continuo. The left page shows measures 151 to 162, while the right page shows measures 151 to 162. The revision includes several changes: a blue arrow points to a new melodic line in measure 151; a blue arrow points to a new melodic line in measure 154; a blue arrow points to a new melodic line in measure 155; a blue arrow points to a new melodic line in measure 157; a blue arrow points to a new melodic line in measure 159; a red arrow points to a new melodic line in measure 162. A yellow bar labeled '1.' is placed over measures 156 and 157, and a red bar labeled '2.' is placed over measures 158 and 159. The word 'marcato' is written above the staff in measures 151, 154, 155, 157, 159, and 162. The title 'Muskétier Marsch' is written above the staff in measures 151 and 154. The subtitle 'Sonata Violino Solo rappresentativa' is written above the staff in measure 151.

8. ábra, Biber, A muskétás indulója, az eredeti tétel és ebből az átírat keletkezésének módja